УДК 81'38'373:808.5(38)
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.11

Пришляк М. В.,
викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАГАЛЬНОВЖИВАНА ТА СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНА ЛЕКСИКА В ОРАТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ДЕМОСФЕНА)

Анотація. У статті досліджено функціонування загальновживаної та стилістично забарвленої лексики у текстах ораторського дискурсу Стародавньої Греції. Матеріалом дослідження слугували політичні промови давньогрецького оратора Демосфена, якого вважають найблискучішим ритором Стародавньої Греції, який із надзвичайною наполегливістю домігся мистецтва хвилюючої та переконливої промови. Завдяки його діяльності, а особливо завдяки його політичним промовам, зокрема «Промові про мир», «Олінфським промовам», «Промовам проти Філіппа Македонського», які характеризувалися динамічністю та експресивністю, античне красномовство досягнуло неабиякого розквіту, а сам Демосфен здобув всесвітню славу.

Методика дослідження включає метод контекстуального аналізу, описовий аналіз і кількісний аналіз. Метод контекстуального аналізу залучений для того, щоб визначити прагматичні функції мовних засобів в ораторському дискурсі. Описовий метод задіяний із метою виділення мовних одиниць аналізу, їх класифікації та систематизації, а також для пояснення особливостей їх будови та функціонування у промовах. Кількісний метод допоміг здійснити підрахунки мовних форм у текстах промов і правильно організувати лінгвістичні спостереження, забезпечити надійність, точність і достовірність висновків.

У статті проаналізовано особливості вживання у текстах ораторського дискурсу суспільно-політичної, військової, правової, економічної, релігійної та побутової термінології, а також розглянуто виразні можливості та частотність вживання різних слів і термінів. У результаті проведеного дослідження встановлено, що суспільно-політична, військова та правова лексика вживається найчастіше, оскільки допомагають краще відобразити суспільні, політичні та воєнні події держави, а також охарактеризувати правове регулювання життя суспільства, надаючи промовам помітної динамічності.

Важливе місце в ораторському дискурсі також посідає економічна, релігійна, побутова термінологія та терміни мистецтва і культури, які відіграють чималу стилістичну роль, додаючи текстам новизни та ефектності. Визначено, що теоретичне осмислення й практичне використання стилістично-забарвленої лексики в ораторському дискурсі є важливим джерелом експресії.

Ключові слова: загальновживана лексика, стилістично забарвлена лексика, дискурс, риторика, політичні промови.

Постановка проблеми. Засобами формування стилістичної виразності текстів ораторського дискурсу є не лише морфологічний і синтаксичний, але й лексичний рівень мови, оскільки він є основним джерелом стилістичного забарвлення та образності. Кожне слово має свою неповторну стилістику, мовленнєве буття та функціонування, тому аналіз лексичних одиниць у художньому тексті становить особливий інтерес як для лінгвістики, так і для літературознавства [3, с. 140]. Актуальність роботи визначається широким функціонуванням загальновживаної та стилістично забарвленої лексики у текстах ораторського дискурсу та відсутністю спеціальних досліджень цієї проблеми. У зв'язку із цим автор має на меті виявити важливі особливості різних лексичних одиниць ораторської мови Стародавньої Греції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці поняття дискурсу є об'єктом вивчення в працях таких відомих науковців, як К. Серажим, О. Ільченко, І. Шевченко, Ф. Бацевич, Г. Почепцов, О. Селіванова, Т. Скуратовська, І. Соболева, В. Шинкарук, Є. Сидоров, В. Карасик, М. Макаров, Е. Бенвеніст, Н. Арутюнова, О. Іссерс, Ю. Степанов та багатьох інших літературознавців. Проте, незважаючи на наявні доробки лінгвістів, ораторський дискурс як окремий підтип дискурсу досі залишається не дослідженим.

Метою статті є аналіз та характеристика загальновживаної та стилістично забарвленої лексики в політичних промовах давньогрецького ритора Демосфена.

Виклад основного матеріалу. Вживана у мові лексика у стилістично-функціональному плані поділяється на стилістичні групи. Виділяється стилістично нейтральна (загальновживана) лексика і стилістично забарвлена (обмежена певними сферами вживання та стилями) [1, с. 40].

Стилістично нейтральна лексика використовується в усіх сферах мовного спілкування. До її складу входять слова, які називають загальновідомі предмети, явища, якості, дії, і такими словами однаково послуговуються в усіх стилях і формах мови [4, с. 14]. Тому і у текстах ораторського дискурсу широко використовується така група лексики. Наприклад: ἀναγκαῖον δ' ὑπολαμβάνω μικρὰ τῶν γεγενημένων πρῶτον ὑμᾶς ὑπομνῆσαι. [9, с. 174; 19–20] – я думаю, що є необхідність спочатку коротко нагадати про минулі події. Така загальновживана лексика здебільшого використовується як стилістично та емоційно нейтральна чи майже нейтральна, бо загальновживані слова зазвичай не містять оцінки, відображають не чуттєве, а логічне сприймання їх мовцями. Лише вживаючись у переносному значені, нейтральні слова можуть набувати додаткових емоційно-експресивних відтінків, такі випадки засвідчені в політичних промовах лише в поодиноких випадках [3, с. 144].

Основою стилізації текстів ораторського дискурсу автор визначає стилістично забарвлену лексику, серед якої виділяє особливу популярність термінологічної лексики. Вона вважається вищим розрядом назв предметів і явищ оточуючої дійсно-

сті порівняно із загальновживаною лексикою. Це пояснюється перш за все тим, що слова-терміни, на відмінну від звичайних слів, не тільки називають певні поняття, але також логічно, точно і вичерпно визначають їх. Крім того, містячи більше інформації, ніж будь-яка інша лексична одиниця, вони дають багатогранну та об'ємну характеристику предметів і явищ [4, с. 86].

У політичних промовах термінологічна лексика складається переважно з термінів-іменників, досить часто використовуються і терміни-дієслова, а найменшої питомої ваги набувають терміни-прислівники. Всі ці слова вживаються для точного вираження поняття з певної галузі знань і характеризуються однозначністю та абсолютною визначеністю [2, с. 138].

Словник ораторських промов стародавньої Греції наповнюється в основному суспільно-політичною, військовою і правовою термінологією. Також для ораторського дискурсу характерні економічні, релігійні, побутові терміни та терміни мистецтва і культури:

Термінологічна лексика	Відсоткове співвідношення
Суспільно-політична	30%
Військова	35%
Правова	13%
Побутова	8%
Економічна	5%
Релігійна	5%
Мистецтва і культури	4%

Використання суспільно-політичної і військової лексики у текстах досліджуваного дискурсу характеризується найбільшою активністю, адже центральне місце в політичних промовах посідають суспільно-політичні та воєнні події.

Під суспільно-політичною термінологією слід розуміти відкриту систему номінативних одиниць, різних за походженням, які спеціалізовані лексично (створені або запозичені терміни), семантично (загальновживані слова, які отримали термінологічне значення) і фразеологічно (новостворені словосполучення номінативного характеру) для вираження понять, що відбивають сферу суспільно-виробничого, політичного життя нації [5, с. 37]. Спостереження автора свідчать, що основу ораторських промов Демосфена складають такі суспільно-політичні терміни-іменники: η πόλις, εως – держава, η πατρίς, ίδος – батьківщина, η πολιτεία, ας – громадянство, ο πολίτης, ου – громадянин, ο βασιλεύς, έως – господар, ο κύριος, ου – володар, ο δεσπότης, ου – господар, ο τύραννος, ου – тиран, η τυραννίς, ίδος – тиранія, влада, ο δημος, ου – народ, η πρεσβεία, ας – посольство, οι πρέσβεις, εων – посли, αι αρχαί, ων – правління, οάρχων, οντος – правитель, τα χρήματα, ων – гроші, власність.

Серед термінів-дієслів суспільно-політичної сфери великою популярністю користуються такі: πολιτεύω – управляти державою, άρχω – керувати, πρεσβεύω – бути послом, χειροτονέω – голосувати на народних зборах, ψηφίζω– постановляти, вирішувати, голосувати на народних зборах камінцями, ανδραποδίζω – бути рабом, εισφέρω – робити внески, платити податки, λειτουργέω – служити державі своїми грошима. Наприклад: ὅτι τότε μὲν πράττειν καὶ στρατεύεσθαι τολμῶν αὐτὸς **ὁ δῆμος δεσπότης τῶν πολιτευομένων** ἦν καὶ **κύριος** αὐτὸς ἁπάντων τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἀγαπητὸν ἦν παρὰ τοῦ **δήμου** τῶν ἄλλων ἑκάστῳ καὶ τιμῆς καὶ **ἀρχῆς** καὶ ἀγαθοῦ τινος μεταλαβεῖν: νῦν δὲ τοὐναντίον κύριοι μὲν οἱ πολιτευόμενοι τῶν ἀγαθῶν [9, с. 192–193, 21, с. 1–7] – спочатку народ сам, наважуючись відправлятись у походи, був господарем над державними діячами і сам був володарем усіх благ, і кожному приємно було отримати зі сторони народу і честь, і владу, і щось добре. А тепер політичні діячі є володарями усіх благ.[1]

Тут можна спостерігати, як завдяки зрозумілості та інформативності такої лексики мовець точніше відображає сферу політичного та суспільного устрою афінян, а також створює певну комунікативну ситуацію, посилюючи вплив на масову свідомість. Оратор наголошує на тому, що раніше, коли народ брав активну участь у політичному і воєнному житті держави, в Афінах панував добробут, а як тільки всіма державними справами і благами почали розпоряджатися політичні діячі, народ обезсилів і позбавився грошей, а в державі почався безлад. Варто також зауважити, що автор ставить перед собою завдання не назвати певне суспільно-політичне явище, а розкрити його суть, тому такі терміни у промовах є необхідними, в них прискіпливо відібрані мовні компоненти.

Щодо вживання військової термінологічної лексики у політичних промовах, то в першу чергу автор виділяє велику кількість термінів, які позначають військові посади: ο στρατηγός, ου – полководець, ο ίππαρχος, ου – начальник кінноти, ο ταξίαρχος, ου – начальник полку, ο φύλαχος, ου – в Афінах начальник загону кінноти, ο οπλίτης, ου – важко-озброєний воїн, ο στρατιώτης, ου – піший воїн, ο ιππεύς, εως – вершник. Значущими є також військові терміни-іменники: ο πόλεμος, ου – війна, ο πολέμιος, ου – ворог, ο σύμμαχος, ου – союзник, η συμμαχία – союз, η στρατεία, ας – похід, η δύναμις, εως – військова сила, військо; терміни, які вживаються переважно у множині: τα στρατιωτικά, ων – військові справи (іноді у значенні гроші), τα ξενικά, ων – наймане військо, οι εχθροί, ων – вороги; терміни-дієслова: πολεμέω – воювати, μάχομαι – боротися, ναυμαχέω – воювати на кораблях, στρατεύω – вирушати в похід, στρατηγέω – бути полководцем, керувати, вести, συμμαχέω – бути союзником, πολιορκέω – облягати, осаджувати, νικάω – перемагати. Наприклад: ἐξ οὗ δ᾽ αὐτὰ καθ᾽ αὑτὰ **τὰ ξενικὰ** ὑμῖν **στρατεύεται**, τοὺς φίλους **νικᾷ** καὶ **τοὺς συμμάχους**, **οἱ δ᾽ ἐχθροὶ** μείζους τοῦ δέοντος γεγόνασιν [10, с. 220;10–14] – з того часу, як ваше наймане військо відправляється в походи, воно перемагає друзів і союзників, вороги ж стали сильнішими, ніж слід було б.[2] З цього прикладу можна побачити, як оратор, активно використовуючи військову лексику, збагачує ораторський дискурс можливостями точного і несуперечливого спілкування зі слухачами. За допомогою таких термінів адресант влучніше передає широкому загалу важливу інформацію про важке воєнне становище Афін і застерігає про могутність і владність ворогів, передусім Філіпа.

При дослідженні ораторських промов увагу автора привернула також і правова лексика, адже як основний засіб словесного вираження понять і категорій права вона є надзвичайно важливою сферою мовної комунікації, яка забезпечує нормативно-правове регулювання життя суспільства. До її складу автор відносить юридичну і судову лексику. Серед юридичних термінів найбільш популярними у промовах є такі іменники: ο

[1] Див.: 8: 145(3), 146(3, 11), 153(14, 16), 165(15); 11: 55(18,19), 61(2), 63 (4); 7:123(3), 125(3, 4), 127(11).

[2] Див.: 7: 125(9, 19), 128(13), 132(3, 18, 20, 25); 6: 298(14), 300(5), 305(4, 10, 11, 16), 311(3, 8, 12).

νόμος,ου– закон, ο νομοθέτης, ου- законодавець, τα δίκαια ων – права, η δίκη, ης – право, справедливість, το έγκλημα τος – звинувачення і такі дієслова: αιτιάομαι, κατηγορέω – звинувачувати.

Основу ж судової лексики складають такі терміни, як ο δικαστής, ου, ο κριτής, ου – суддя, ο αιτίος, ου – винуватець, η ζημία, ας – покарання, κρίνω, δικάζω – судити, κολάζω – карати, αφίημι – виправдовувати, βραβεύω – бути суддею. Наприклад: ὑμεῖς δ᾽, ὅταν μὲν εἰς τὰ πράγματ᾽ ἀποβλέψητε φαύλως ἔχοντα, τοὺς ἐφεστηκότας **κρίνετε**, ὅταν δὲ δόντες λόγον τὰς ἀνάγκας ἀκούσητε ταύτας, **ἀφίετε** [8, с. 164; 16–20] – а ви, коли побачили те, як погано йдуть справи, судите начальників, а коли, давши їм слово, почуєте їх труднощі, виправдовуєте.[3] З цього прикладу видно, як вживання таких слів-термінів у промовах дозволяє оратору влучно та ефективно будувати висловлювання, завдяки яким він інформує слухачів і одночасно впливає на їхню правову свідомість, плекає їх правові почуття і правову культуру.

Відображаючи реалії тогочасного політичного і воєнного життя, у пошуках мовної промовистості, новизни, ефектності, у прагненні незвичайності, свіжості словосполучень, мовець також використовує, хоча і порівняно рідко, термінологію, пов'язану з побутом, а також з економічною, релігійною і культуро-мистецькою сферами життя суспільства. З побутових термінів в ораторських промовах у найбільшій кількості задіяні лексеми: η οικία,ας, οοικος, ου – дім, το ιερόν, ου– храм, η αγορά,ας – ринок, ο λιμήν, ένος – гавань, ο σιτος, ου, το σιτίον, ου, η τροφή, ης, το σιτηρέσιον, ου – хліб, продовольство, το πλοιον, ου – корабель, судно, η τριήρης, εος – трієра.[4]

Серед економічної лексики популярністю користуються переважно слова-терміни, які позначають грошові одиниці і гроші для певних цілей: η δραχμή,ης – драхма, η μνα,ας – міна, το τάλαντον, ου – талант, τα θεωρικά, ων – гроші на видовища, εφόδιον – гроші на дорогу.[5] Наприклад: ἵνα δέκα τοῦ μηνὸς ὁ στρατιώτης **δραχμὰς σιτηρέσιον** λαμβάνῃ, τοῖς δ᾽ ἱππεῦσι διακοσίοις οὖσιν, ἐὰν τριάκοντα **δραχμὰς** ἕκαστος λαμβάνῃ τοῦ μηνός, δώδεκα **τάλαντα** [10, с. 223; 1–4]. – Щоб воїн отримував на продовольство десять драхм у місяць, а для двохсот вершників, якщо кожен буде отримувати тридцять драхм у місяць, дванадцять талантів. Тут можна побачити, як, говорячи про необхідну кількість коштів на забезпечення військ, завдяки такій лексиці мовець оживляє свої промови, переконує слухачів своєю доброю орієнтацією в суті справи.

У мовну тканину політичних текстів у незначній кількості проникають релігійні терміни: ο θεός, ου – бог, θειος, α, ον – божественний, ο δαίμων, ονος– божество, τα μυστήρια – таємні релігійні обряди.[6] Серед термінів сфери культури і мистецтва автор фіксує вживання переважно театральної лексики: ο υποκριτής, ου– актор, ο μιμος, ου – мім, ο τραγωδός, ου – трагічний актор, а іноді і музичної: ο κορδακισμός, ου – непристойний танець, τ οασμα, ατος – пісня, ορχέομαι – танцювати [7]: ἐκ δὲ τοῦ τὰ μὲν Ἑλληνικὰ πιστῶς, τὰ δὲ πρὸς **τοὺς θεοὺς** εὐσεβῶς, τὰ δ᾽ ἐν αὐτοῖς ἴσως διοικεῖν μεγάλην εἰκότως ἐκτήσαντ᾽ εὐδαιμονίαν [9, с. 189–190, 17–18, 1–3] – А через те, що грецькими справами управляли чесно, справами, які стосувались богів, – благочестиво, справедливо, здобули велике благополуччя.

[3] Див.: 11: 72(5), 83(6), 84(5); 8: 147(18), 149(5), 161(8,11), 163(17), 162(10); 10: 214(9), 215(10).

[4] Див.: 11: 57(13), 64(3); 7: 132(20), 136(11); 9: 189(6,12), 191(14), 195(2,5,10).

[5] Див.: 9: 177(9,15), 180(6,10), 185(5), 186(13), 188(12).

[6] Див.: 11: 80(4), 86(6); 9: 177(13), 183(15); 8: 146(4), 159(3).

[7] Див.: 8: 157(13,18), 158(5,6); 6: 299(7,8,18).

Висновки. У результаті дослідження лексичного рівня текстів ораторського дискурсу, зокрема стилістично нейтральної та стилістично забарвленої лексики, автор дійшов висновку, що за допомогою термінологічних одиниць в ораторському дискурсі реалізується стратегія інформування слухачів, оскільки слова-терміни у політичних промовах дозволяють точніше передавати інформацію слухачам. Центральне місце в політичних промовах посідає суспільно-політична, військова та правова термінологія, оскільки її стилістичне використання дає змогу краще висвітлити суспільно-політичні та воєнні події держави, а також відобразити правове регулювання життя суспільства. Економічні, релігійні, побутові терміни та терміни мистецтва і культури також посідають помітне місце в ораторському дискурсі, адже відіграють чималу стилістичну роль, додаючи текстам новизни та ефектності.

Література:

1. Бодик О.П. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. : навч. посіб. / О.П. Бодик, Т.М. Рудакова. К. : Центр учбової літератури, 2011. 416 с.
2. Гуйванюк Н.В. Слово – Речення – Текст : вибр. праці / Н.В. Гуйванюк. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.
3. Дудик П.С. Стилістика української мови : навчальний посібник для студентів ВНЗ / П.С. Дудик. К. : Академія, 2005. 344 с.
4. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А.П. Коваль. К. : Вища школа, 1987. 349 с.
5. Панько Т.І. Українське термінознавство / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. Львів, 1994. 216 с.
6. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: De pace / Demosthenis. Frankofurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 296–313.
7. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: OL I / Demosthenis. Frankofurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 121–140.
8. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: OL II / Demosthenis. Frankofurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 145–166.
9. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: OL III / Demosthenis. Frankofurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 173–193.
10. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: PH I / Demosthenis. Frankofurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 204–239.
11. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: PH II / Demosthenis. Frankofurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 46–86.
12. Demosthenis Orationes: PH III / Demosthenis. Lipsiae : In aedibus B. G. Teubneri, 1903. P. 145–163.
13. Demosthenis Orationes: PH IV / Demosthenis. Lipsiae : In aedibus B. G. Teubneri, 1903. P. 163–181.

Pryshliak M. Stylistically neutral and stylistically coloured words in oratorical discourse of Ancient Greece (based on Demosthenes' speeches)

Summary. In the article we determine the functioning of stylistically-neutral and stylistically-coloured words in the texts of the oratorical discourse of Ancient Greece. The study has been carried out using the political speeches of the most prominent representative of the Greek rhetoric – Demosthenes, including "Speech of Peace", "Olinph Speeches", "Speeches against Philip of Macedon". The research methodology includes the contextual analysis method, descriptive analysis and quantitative analysis. The contextual analysis method

is used to determine the pragmatic functions of linguistic means in oratorical discourse. The descriptive method is used to distinguish linguistic units of analysis, their classification and systematization, as well as to explain the peculiarities of their structure and functioning in speeches. The quantitative method helped to calculate linguistic forms in speeches, to organize linguistic observations and to ensure the accuracy and reliability of conclusions.

The article analyzes the features of the use of socio-political, military, legal, economic, religious and everyday terminology, as well as determines the expressive possibilities and frequency of the use of different words and terms in the texts of the oratorical discourse of Ancient Greece. The results of our study have demonstrated that socio-political, military and legal terms are used most often, as they help to better reflect social, political and military events of the state, as well as to characterize the legal regulation of society, giving the speeches a considerable dynamic. Economic, religious, everyday terminology and terms of art and culture that have a significant stylistic role, adding novelty and effectiveness to texts, also play a prominent role in oratorical discourse.

Thus, it has been determined that theoretical understanding and practical use of stylistically-coloured words in oratorical discourse is an important source of expression.

Key words: stylistically-neutral words, stylistically-coloured words, discourse, rhetoric, political speeches.